

A ara mai na!

MATI - EPERERA 2013

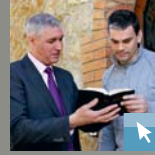
Faarue i to 'na fenua
no te tahi atu
Moemoeâ e te tupuraa mau

**FAARUE I TO 'NA FENUA
NO TE TAHI ATU**
Moemoeâ e te tupuraa mau

API 6-9

- 3 NA TE AO NEI
- 4 TAUTURU NO TE UTUAFARE
E nafea ia faaea i te tatama'i?
- 10 UIUIRAA MANA'O
**Te faataa ra te hoê taata hamani
matini uira i to 'na faaroo**
- 12 TAATA O TE TAU TAHITO
Platon
- 14 IA AU I TE BIBILIA
Te feia riirii
- 16 MEA POIETEHIA ANEI?
Te aero o te moo agame

UIRAA A TE TAATA—Ta outou ana'e te haapaoraa mau?

Ua parau anei lesu e e rave rahi e'a e aratai i te taata i te ora?

(A pata i nia NO NIA IA MATOU/UIRAA A TE TAATA/Tiatuiraa)

**E HINAARO ANEI OE E ITE
I TE PARAU MAU?**

Ua ui ê na anei oe: E ore anei te tama'i e te mauiu'i?

(A pata i nia PAPA/BUKA E BUKA RAIRAI)

MARITE

Ia au i te hoê pŭpŭ paruru, te haamâu'ahia ra fatata e 40 % o te maa. Ei hi'oraa, e au ra e eita e ootihia e 7 % o te maa hotu, aita atoa e amuhia 17 % o te maa a te mau fare tamaaraa e e faarue te mau utuafare e 25 % o te maa ta ratou e hoo mai.

ISERAELA

Eita te mau tamarii i fanauhia e te hoê ino, tei nehenehe ê na e itehia hou te fanauraa, e faatia-faahou-hia ia horo i te mau taote i mua i te ture. E tiaraa râ to to ratou mau metua ia na reira no te titau i te tahi tino moni no te haapao atu i te roaraa o to ratou oraraa. Faaiteraa a te reni Haaretz.com.

HELENI

Ia au i te Piha faatere no te ea i Heleni, ia faaauhia te numera o te taata i haapohe ia ratou i Heleni i na ava'e matamua e pae o 2011 i to 2010, te vai ra ia te hoê maraaraa e 40 %. Te tano ra ia te reira i te haamataraa o te fifi i te pae faaravai-
raa faufaa i 2011 ra.

AUTERALIA

I Auteralia, e 8 taa-ta i nia 10 e ora amui ra hou a faaipoipo ai.

MATETATA

Aita i maoro a'enei, ua itea mai te hoê moo iti nainai roa 'e o te ao nei tei parauhia *caméléon* i Matetata. No to ratou haihai e 29 milimetera, e tano vetahi i te roaraa o te maiuu o te hoê taa-ta. I te mea e te tuinohia ra to 'na vahi nohoraa, e nehenehe teie animara e ore.

E nafea ia faaea i te tatama'i?

TE FIFI

E ere paha i te mea ohie no oe e to hoa faaiipoipo ia tauaparau ma te mārū. Maa mea iti noa ta oe e parau aore ra e rave, e ura anei ia to hoa?

Mai te peu e tera iho â, e **nehenehe** e tau. Na mua râ, e titauhia ia ite orua i te tumu e pinepine ai te tatama'iraa.

TE TUMU

Te taa-ore-raa. Te na ô ra Jillian*: “I te tahi taime, e parau vau i te hoê mea i ta 'u tane eiaha râ mai ta 'u i mana'o. Aore râ, no 'u e au ra e ua faaite au ia 'na i te tahi mea, te tupuraa mau râ, e ere ia. Mai tera noa mâua!”

Te taa-ê-raa. Noa 'tu e ua tano oe i to hoa faaiipoipo, mea taa ê iho â to orua mana'o no nia i te tahi mea. No te aha? No te mea i te ao nei, eita e piti taata e tuea roa. E nehenehe ia te faaiipoiporaa e riro ei oaoaraa. Aore ra mai no te rahiraa, ei fifi.

Hi'oraa tano ore. Te parau ra Rachel: “I tatama'i noa na to 'u na metua. Aita raua e faatura ra ia raua. No reira, a faaiipoipo ai au, e paraparau vau i ta 'u tane mai ia mama i nia ia papa. Aita vau i ite eaha tera mea faatura.”

A feruri i te tumu mau. E pinepine te hoa faaiipoipo i te riri no te tumu ê eiaha râ no tei tupu noa 'tura. Ei hi'oraa, e haamata te tatama'iraa mai teie: “A tahi ra oe e ho'i mai ai?” E ere paha te fifi e ua taere oe, no 'na râ aita o 'na i faaturahia.

Noa 'tu eaha te tumu, eita oe e oaoa ia tatama'i noa orua. E nehenehe atoa vetahi e faataa ê roa. E nafea ia ia faaea i te na reira?

* Ua tauihia te mau i'oa.

E NAFEA?

Te tahi ravea, o te taaraa ia i te tumu o te tatama'iraa. Ia hau orua, a rave na mai te faaitehia i raro nei.

1. A rave e piti api parau, hoê na oe, te tahi atu na to hoa faaipoipo. A papai i te tumu i tatama'i ai orua. Ei hi'oraa, e tapao paha te tane: "Na muri noa oe i to oe mau hoa i te mahana taatoa. Aita 'toa oe i niuniu mai e no te parau teihea roa oe." E papai te vahine: "Eita iho â pai oe e au ia haere au e to 'u mau hoa."

2. Ma te ore e faaoti ru, a ui ia orua: E fifi rahi mau anei iho â? E nehenehe anei e faaore i te hapa? I te tahi taime, ia vai noa te hau, mea maitai a'e paha ia farii e mea taa ê to orua mana'o e ia faaore i te hapa maoti te here.—**Faauearaa tumu: Maseli 17:9.**

Mai te peu e no orua e hapa rii tera, a tatarahapa 'tu te tahi i te tahi e eiaha e faahiti faahou atu.—**Faauearaa tumu: Ephesia 4:32.**

E fifi rahi ana'e te reira no te hoê aore ra no orua, a faaohipa i to muri nei mau mana'o.

3. A papai orua toopiti i to orua huru a tupu ai te tatama'iraa. Ei hi'oraa, e papai paha te tane: "Mea au a'e na oe i te mau hoa ia 'u," te vahine: "E tamarii noâ vau no oe, e au oe i to 'u papa."

4. A horoa i ta oe api parau i to hoa faaipoipo a tauaparau atu ai. Eaha te huru mau o to hoa a tatama'i ai orua? A feruri e nafea orua e nehenehe ai e faaite i te tumu mau o te fifi ma te ore e tatama'i.—**Faauearaa tumu: Maseli 29:11.**

5. A tauaparau i ta orua i haapii maoti te mau mana'o tauturu i nia 'tu. Ma te faaohipa i teie tumu parau, e nafea orua e nehenehe ai e faaafaro i te fifi aore ra e ore ai e tatama'i faahou? ■

IRAVA FAUFAA

"O tei tapo'i i te hapa ra, e auhia mai ia."—Maseli 17:9.

"Ia hamani maitai outou ia outou iho, ma te aau mârû aroha noa, ma te faaore hoi i te hara te tahi e te tahi."—Ephesia 4:32.

"E faahope te maamaa i to 'na mana'o i rapae; area te taa-ta paari e tapeapea ia e ia mao-ro iti a'e."—Maseli 29:11.

IA TATAMA'I NOA 'TU ORUA . . .

A feruri i te tumu mau: Ia tupu te tatama'iraa, eaha ta orua e hinaaro mau ra? Eaha mau na te fifi?

"A haamana'o" i tei tupu: Ia ore orua e tatama'i, e nafea ia faaite i te tumu mau o te fifi?

Mai te peu e e hapa rii, a tatarahapa 'tu te tahi i te tahi e eiaha e faahiti faahou atu

Faarue i to 'na fenua no te tahi atu Moemoeâ e te tupuraa mau

TAPIRAA I TE HOË ORARAA MAITAI A'E

UA HEPOHEPO roa George. Eita ta 'na e nehe-nehe e faatamaa i to 'na utuafare. I tera 'toa taime, te ma'ihia ra te mau taata tapiri, e te pohe ra vetahi i te poia. Te vai ra te hoê oire moni tau kilometera i te pae apatoa. Ua mana'o oia: "E imi au i te tahi ohipa i te fenua ê. Oti ana'e, e haere mai to 'u utuafare."

Ua moemoeâ 'toa Patricia i te hoê oraraa apî i te fenua ê. Aita ta 'na e ohipa e mea iti roa te mau ravea no te haapiiraa i to 'na fenua. Noa 'tu e e titauhia ia na roto atu i te Sahara [hoê medebara aano i apatoerau o Afirika], ua faoti o 'na e to 'na hoa i te faarue ia Nigéria no Algérie a tere atu ai i Paniora. Ua na ô oia: "Ua

hapû vau, ta 'u e hinaaro mau ra, ia maitai a'e ïa te oraraa o ta 'u tamarii."

Ua hinaaro Rachel e tau i to 'na oraraa ma te tere atu i Europa. I Philipino, ua ere oia i ta 'na ohipa. No te parau a to 'na fetii e noaa oioi ta 'na ohipa i te fenua ê, tarahu a'era oia i te moni no te hoo mai i te titeti manureva, aroha ihora i ta 'na tane e tamahine a na ô atu ai: "Aita e maoro, e farerei faahou tatou."

I te mau matahiti i mairi, e au ra e ua hau atu i te 200 mirioni taata mai ia George, Patricia e Rachel tei haere i te fenua ê. Noa 'tu e ua na reira te tahi no te mau tama'i, ati natura aore ra hamani-ino-raa, no te rahiraa râ no te moni

ia. I te fenua ê, eaha te mau fifi ta ratou e faaruru? Ua maitai iho â anei te oraraa o te taatoaraa? Eaha te huru o te mau tamarii a faarue ai

te hoê metua no te imi i te tahi ohipa moni maitai? A hi'o i te pahonora a o taua mau uiraa ra.

IA TAPAE NO TE FAAEA ROA 'TU

E pinepine o te tere iho te fifi matamua no te haere i te fenua ê. No George, tei faahitihia 'tu na i te tumu parau matamua, ua tere oia e hanere kilometa e mea iti roa hoi ta 'na maa. Ma te haamana'o i te reira, ua na ô oia: "E atiraa tera tere." Mea iti roa te taata e tapae atu.

Ua hinaaro Patricia e tae i Paniora. Mea na nia i te hoê pereoo aita e tafare to 'na haereraa 'tu na roto i te medebara o Sahara. "Hoê hebedoma te tere mai Nigéria i Algérie. Ua otaa noa e 25 taata i roto i te pereoo. Ua ite matou i te mau tino pohe e te feia e overe haere noa ra i te medebara a tia i ai i to ratou pohe. Ma te aroha ore, e faarue atoa na vetahi feia faahoro pereoo i te taata i nia i te purumu."

Ua nehenehe Rachel, eiaha mai ia George raua Patricia, e reva i Europa no te rave i te ohipa. Aita râ oia i mana'o noa 'e e e mihi o 'na i ta 'na tamahine iti e piti matahiti. Te haamana'o ra oia: "I te mau taime atoa a ite ai au i te hoê mama e amo ra i ta 'na tamarii, e oto vau."

Mea fifi roa no George ia haamatai ia 'na i to 'na fenua apî. Tau ava'e tei mairi hou a nehenehe ai oia e haponi i te moni no to 'na utuafare. Te na ô ra oia: "Ehia po to 'u ta'iraa no to 'u moemoe e te inoino."

Ua faaea Patricia tau ava'e i Algérie hou a tae atu ai i te otia o Maroc. Te faatia ra oia: "I reira to 'u fanauraa i ta 'u tamahine. Ua tapuni au no te feia hoo tao'a o te haru ra i te vahine no te fenua ê mai a faahepo atu ai ia ratou ia taiata. I te pae hopea, ua navai ta 'u moni no te aufau i to 'u tere na nia i te hoê poti tahito no te fano i Paniora. Ua pue noa te taata i roto, aita 'toa i navai te ravea parururaa. I tai-pu atoa na matou i te miti e vai ra i roto e to ma-

tou tiaa! A tapae ai râ i te pae tatahi o Paniora, ua paruparu roa ino vau, aita e maraa faahou ia haere."

Ia feruri maite ia te feia e hinaaro e haere i te fenua ê i te mau fifi o te nehenehe e tupu a tere ai ratou. Oia atoa, te haapiiraa i te reo e ta'ere o te fenua apî, te aufauraa i te parau faatia tomoraa e te haapaoraa i te mau faatureraa no te riro ei melo huiraatira aore ra no te faaea roa 'tu i reira. Aita ana'e, mea fifi roa ia ia noaa te hoê ohipa e fare maitai, ia haere i te haapiiraa e ia fana'o i te mau ravea rapaauraa. E ere atoa i te mea ohie ia noaa te parau faahoro pereoo aore ra hoê afata moni. Mea pinepine atoa aita ana'e ta te taata teie mau api parau faatia atoa, ia rave ratou i te ohipa e moni haihai roa te aufauhia 'tu.

Mea tano atoa ia feruri i te fauafaaraa o te moni. E oaoa iho â anei tatou ia rahi te moni?

TAATA I FAARUE I TO 'NA FENUA NO TE TAHI ATU

Ua papai te taata ra o John Galbraith: "No te veve . . . e faarue te taata i te tahi fenua no te tahi atu." Ua na reira te patereareha ra o Iakoba, te tupuna o te nunaa Ise-raela. No te o'e i Kanaana, ua haere oia e to 'na utuafare, fatata e 70 taata, i Aiphiti e ua faaea maoro atu. (Genese 42:1-5; 45:9-11; 46:26, 27) Ua pohe Iakoba i reira e ua noho noâ to 'na huai i Aiphiti fatata e 200 matahiti hou a ho'i ai i Kanaana.

Te horoa ra te Bibilia teie a'oraa paari mau: "Ei-aha e faahope i te puai i te tao'a ia rahi . . . te rave nei hoi te reira i te pererau, e te maue ê nei mai te aeto i nia i te ra'i." (Maseli 23:4, 5) A haamana'o ia e eita te moni e nehenehe e hoo mai i te mau mea faufaa roa mai te here, te hau e te hoê utuafare tahoê. Auê te peapea ia haafaufaa a'e te mau metua i te moni i te

here no te hoa faaipoipo aore ra no ta ratou tamarii!—Timoteo 2, 3:1-3.

Ei taata, ua poiethia tatou ma te hinaaro e ite o vai te Atua. (Mataio 5:3) No reira, e rave te mau metua feruriraa paari i te nehenehe no te amo i te hopoia ta te Atua i horoa 'tu e haapii i ta ratou tamarii no nia ia 'Na, i ta 'na opuaraa e faaueraa.—Ephesia 6:4.

“AHIRI PAI RAUA I RAVE I TE TAHI ATU FAAOTIRAA”

Te parau ra Airen e noho ra i Philipino: “E toru matou tamahine, o vau te matahiapo. E iva matahiti to 'u a vaiiho mai ai mama ia matou no te haere i Europa. Ua haapapu mai oia e e noaa mai te maa e te fare maitai a'e e e haere matou i te haapiiraa faahiahia a'e. Te haamana'o maitai ra vau i to 'na vaiihoraa mai ia matou. Ua tauahi mai oia ia 'u a parau mai ai e haapao i to 'u na tuahine ra o Rhea e Shullamite. Mea maoro to 'u ta'i-noa-raa.”

“E maha matahiti i muri a'e, ua vaiiho atoa mai papa ia matou no te haere ia mama ra. Ia ho'i mai oia, na muri noa vau ia 'na i te mau vahi atoa. Ia reva oia, e tapea to 'u na tuahine e vau ia 'na a paiuma roa 'tu ai i nia i te pereoo mataeinaa. Tau mahana faahou ia vau i te ta'i-noa-raa.”

Te na ô ra Shullamite, te mea apî roa 'e: “A tia 'i to Airen e iva matahiti, na 'na i haapao ia 'u, ua riro ia o 'na ei

mama no 'u. E faaite au ia 'na i to 'u mau fifi. Na 'na i haapii mai ia 'u ia pu'a i to 'u ahua, ia faanaho i te roi e te vai ra 'tu â. Ia niuniu mai to matou na metua, e tamata vau i te faaite i to 'u mana'o aita râ e haere. Aita vau e mana'o ra e e taa mai raua ia 'u i te hoê mahana.”

“E rave rahi tei ui mai e te mihi ra anei au i to 'u na metua. E hinaaro vau e pahono 'e.' Te parau mau râ, aita vau e haamana'o noa 'e i to 'u mama. E maha matahiti to 'u a vaiiho mai ai oia, ua matau vau i te ora noa mai tera.”

Te faahiti faahou ra Airen: “I to 'u 16 matahiti i tahoê ai to 'u na tuahine e vau i to matou metua. Ua tia ru noa na vau i tera taime! A tae ai râ, ua taa ia 'u e aita matou i matau roa 'e ia raua.”

Te na ô atoa ra Rhea: “Ua tapea noa vau to 'u mau fifi no 'u. Mea mamahu vau, e ere ia i te mea ohie no 'u ia faaite i te here. I Philipino, tei te taeae o mama e ta 'na vahine matou i te nohoraa, e toru atoa ta raua tamarii. Ua haapao mai iho â to mama fetii, e ere râ raua to matou papa e mama.”

No te faahope, ua parau Airen: “Ei utuafare veve, aita matou i pohe noa 'e i te poia. E ere na tera i haamauiui mai na te tere râ o to matou na metua i te fenua ê. Fatata e pae matahiti a'enei, ua amui faahou te utuafare. Te mauuiui noa ra râ vau no tera mau matahiti i faaruehia 'i matou. Te here ra iho â papa e mama ia matou, ahiri râ pai raua i rave i te tahi atu faaotiraa.”

TE HOÊ UTUAFARE TAHOÊ —FAUFAA A'E I TE MONI

Ua rau iho â te aamu o te feia i faarue i to ratou fenua no te tahi atu. Ua tuea to ratou tupuraa e to George, Rachel e Patricia, tei faahitihia na i to na mua 'tu tumu parau. Ia vaiho mai te hoê metua aore ra hoa faaipopo, e mauui te utuafare taatoa e e tiai â ratou tau matahiti no te amui faahou. No to George utuafare, ua mairi ia e maha matahiti.

Fatata e pae matahiti i muri a'e to Rachel ho'iraa mai e tii i ta 'na tamahine i Philipino. Ua tapae Patricia i Paniora e ta 'na aiû i roto i to 'na rima. Te na ô ra oia: "O 'na 'na'e to 'u utuafare, e aupuru maitai iho â ia vau ia 'na."

E faaea noa vetahi i te fenua apî noa 'tu e e faaruru ratou i te moemoe, te fifi i te pae moni e te taa-ê-raa e te utuafare. I te mea e ua rahi ta ratou haapaeraa e haamâu'araa i rave no te haere i te fenua ê, ia ore ratou e manu'a, mea iti roa tei itoito i te ho'i i ò ratou no te haama.

O Allan no Philipino te tahi. E ohipa maitai ta 'na i Paniora, 18 ava'e râ i muri a'e ua ho'i oia i to 'na fenua. Te parau ra oia: "Ua mihi noa vau i ta 'u vahine e tamahine. E rave au i te ohipa i te fenua ê mai te peu noa râ e e haere atoa mai te taatoaraa o te utuafare. Ua na reira iho â matou. Mea faufaa a'e te utuafare i te moni."

Mai ta Patricia i ite, te vai ra 'tu â te tahi mea faufaa a'e i te moni. Ua tae atu o 'na i Paniora e te tahi huriraa o te "Faufaa api" aore ra Papai Heleni Kerisetiano. Te na ô ra oia: "No 'u, maoti teie buka i tapae mai ai au. I muri a'e, ua fare-

rei au i te hoê vahine Ite no lehova. Na mua 'e, aita roa 'tu vau i anaanatae i te tauaparau i te mau taata o tera haapaaraa. No reira, ua ui au ia 'na e rave rahi uiraa no te faahapa i ta ratou haapiiraa, ua tia râ ia 'na ia haapapu mai i te tanoraa o te reira. Aita vau i mana'o noa 'e, ua nehenehe râ ta 'na e pahono mai i ta 'u mau uiraa maoti te Bibilia."

Ua haapii Patricia e e ere na te moni aore ra te tahi fenua, na te ite râ no nia i te Atua e ta 'na opuaraa e haafana'o ia 'na i te oaoa mau e te hoê tiaturiraa papu no a muri a'e. (Ioane 17:3) Ua ite-atoa-hia ia 'na te i'oa o te Atua mau, lehova. (Salamo 83:18) Ua taio atoa oia i roto i te Bibilia e e faaore roa te Atua i te veve maoti to 'na Basileia faaterehia e Iesu Mesia. (Daniela 7:13, 14) Te na ô ra te Salamo 72:12, 14: "O tei veve ra e ua tiaoro maira, na [Iesu] ia e faaora; e tei ati ra e aita o 'na e tauturu. E faaora oia ia ratou i te haavare e te rave ino."

No te aha e ore ai e faataa i te taima no te hi'opoa i te Bibilia? E faaite atu teie buka i te paari o te Atua. E tauturu te reira ia oe ia ite i te mea faufaa roa 'e i roto i te oraraa, ia rave i te mau faaotiraa paari e ia faaruru i te mau ati atoa ma te oaoa e te tiaturi.—Maseli 2:6-9, 20, 21. ■

Te faataa ra te hoê taata hamani matini uira i to 'na faaroo

E aivanaa te orometua haapii ra Massimo Tistarelli i te Fare haapiiraa teitei o Sassari i Italia. E taata papai oia no e toru vea matauhia e no e hanere tiahapa papai i te pae o te ite aivanaa. E hi'opoa oia e nafea te taata e hi'o e e rave ai i te tahi mea ohie mai te haruraa i te popo. E feruri oia i te tahi faanahoraa o te nehenehe e ohipa mai ia tatou no te mau matini uira. Ua ui *A ara mai na!* ia 'na no nia i to 'na faaroo e ta 'na ohipa ei aivanaa.

Eaha ta oe tiaturiraa i na mua 'e?

E Katolika to 'u na metua aita râ raua e haere na i te fare pureraa. I to 'u apîraa, aita vau i tiaturi e te vai mau ra te Atua. Ua haapiihia vau e o te tauuiiraa o te mau mea ora te tumu o te ora. Ua farii iho â vau i te reira. Noa 'tu e no 'u aita e Atua Poiete, te vai ra râ te tahi

i hau ê ia tatou. No te ite o vai, haere atura vau i te mau haapaoraa Bouddhisme, Hindouisme, e Taoïsme, aita râ ratou i pahono i ta 'u mau uiraa.

No te aha oe i anaanatae ai i te ite aivanaa?

I to 'u tamarii-riirii-raa, ua faahiahia vau i te mau matini. E pinepine au i te tatara e i te

faaho'i i te mau tao'a o ta 'u mau hauti uira. O to 'u papa atoa te tumu. Mea ite roa o 'na e nafea te mau ratio e niuniu paraparau e tere ai. E rave rahi uiraa ta 'u e ui ia 'na.

Eaha ta oe ohipa ei aivanaa?

I haapii na vau no nia i te mau ravea roro uira i te Fare haapiiraa teitei i Gênes, e i muri iho, ua faahohonu vau i to 'u ite ia noaa mai ta 'u parau tuite no te hamani i te mau matini uira. No reira, ua faaaravihi au ia 'u i roto i te hi'opoaraa i te faanahoraa o to tatou mata e e nafea ia faaohipa i te reira no teie mau matini.

Ua feruri a'era vau i ta 'u ohipa e te mau matini uira. Na vai i hamani i te faanahoraa o te mata taata ta 'u e hi'opoa nei?

No te aha oe i anaanatae ai i te faanahoraa o te mata?

Eita to tatou mata e hi'o noa e taa atoa râ ia 'na i ta 'na e ite ra. Mea faahiahia mau! Ei hi'oraa: la haru oe i te hoê popo, eaha te tupu? A horo ai oe e haru i te reira, o te hoho'a o te popo ta oe e ite. Ia au i te tere o te popo e te vahi ta to mata e hi'o ra e hauti tera hoho'a i roto i tei parauhia *rétime*, te hoê ia iri rairai o te mata. Noa 'tu eaha to muri i te popo, o te reira ana'e ta to oe mata e hi'o.

I tera taime, e taa i te faanahoraa o to oe mata i te vitiviti o te popo e te vahi e tae ai. Te mea maere, e haamata te *rétime* i te taa i te tereraa e mana'ohia o te popo ia au i te vai ra i muri mai. E faatae te uava uira o te mata i te mau haamaramaramaraa i te roro a faaue atu ai ia oe ia haru i te popo. Mea faahiahia mau te taatoaraa o teie faanahoraa.

No te aha oe i tiaturi ai i te hoê Atua Poiete?

I 1990, ua faaea vau tau ava'e i Dublin, i Irelane, no te rave i te mau maimiraa i Trinity College. A ho'i ai i te fare, ua feruri ta 'u vahine, Barbara e vau i te oraraa no a muri a'e o ta mûua mau tamarii. Faaoti a'era mûua e haere e hi'o i to 'u tuahine Ite no lehova. Ua horoa mai oia i te buka *La vie: comment est-elle apparue?*

Évolution ou création?, piahia e te mau Ite no lehova. Ua faahiahia vau no te mau maimiraa i ravehia i roto. Ua taa 'tura ia 'u e ua farii noa vau i te haapiiraa o te tauuiiraa o te mau mea ora ma te ore e hi'opoa e mea mau anei râ. Ei hi'oraa, ua parau vau e te turu ra te mau ivi tahito i tera haapiiraa. Ua hape râ. Oia mau, rahi atu â vau i te hi'opoa i te reira, rahi atu â vau i te papu e aita to te reira e niu.

Ua feruri a'era vau i ta 'u ohipa e te mau matini uira. Na vai i hamani i te faanahoraa o te mata taata ta 'u e hi'opoa nei? Eita e haere ia 'u ia hamani i te hoê matini uira o te nehenehe e haru i te popo mai ia tatou. E nehenehe te matini uira e na reira ia au noa i te mau tupuraa i porotaramahia i roto ia 'na. Ua rahi a'e to tatou ite i to te mau matini uira e e taata hamani hoi to ratou! No tera tumu i faaoti ai au e te vai ra te hoê Atua poiete.

No te aha oe i riro ai ei Ite no lehova?

Te tahi tumu, no te mea ua au roa mûua Barbara i ta ratou mau ravea haapiiraa. Ua faahiahia iho â vau i te mau maimiraa i ravehia i roto i ta ratou mau papai. Mea au na te taa-

ta e hinaaro e ite i te mau tuhaa rii roa i te reira. Mai tera 'toa vau. Ei hi'oraa, mea anaanatae roa na 'u i te parau tohu Bibilia e rave rahi. Maoti ta 'u i haapii i papu ai ia 'u e no ò mai iho â te Bibilia i te Atua ra. I 1992, ua bapetizohia mûua Barbara ei Ite no lehova.

Ua iti anei to oe faaroo no te ite aivanaa?

Aita, ua haapuai te reira i to 'u faaroo. Te tahi hi'oraa, ei taata e taa ia tatou i te hoho'a mata o te tahi atu. E nehenehe te hoê aiû e na reira tau hora noa i muri a'e i to 'na fanau-raahia mai. E nehenehe oe, oia 'toa vau e ite oioi i te hoê taata ta tâua i matau noa 'tu e tei rotopu oia i te nahoa taata. E taa ia tâua eaha to 'na huru, mea maitai anei aore ra aita. Aita râ tâua i ite noa 'e mea nafea to tera rahiraa haamaramaramaraa i tae oioi i te roro.

Ua papu râ ia 'u e no ò mai i te Atua ra o lehova te hamaniraa faahiahia o to tatou mata. No te haamauruuru ia 'na no ta 'na mau ô, oia atoa hoi te Bibilia, e faaite au o vai o 'na ia vetahi ê. Inaha, no to 'u au i te parau-tia, ua turai te reira ia 'u ia parau e o 'Na iho â te tumu o te mau mea atoa. ■

PLATON

E philosopho Heleni Platon (427-347 hou te Mesia). Ua fanauhia oia i Ateno i roto i te hoê utuafare ona e te mana e ua fana’o atoa i te hoê haapiiraa tei matauhia e te feia apî Heleni. I pee atoa na oia i te philosopho tuiroo ra o Socrate e te mau pîpî a Pythagore, e philosopho e e taata aravihi atoa i te pae o te numerā.

EI HAAPOTORAA

- ▶ O Platon hoê o te mau philosopho mana roa ’’e i ora a’enei.
- ▶ I to ’na apîraa, ua anaanatae oia i te mau faanahoraa poritita, i muri a’e râ ua mauruuru ore o ’na.
- ▶ I muri a’e, ua papai oia i te mau tumu parau no nia i te maitai morare, parau-tia, ite, vai faito noa, paieti, te varua e te itoito.
- ▶ O Aristote tei riro ei orometua haapii, philosopho, e ei aivanaa te piahi tuiroo roa ’’e a Platon.

I MURI a’e i to ’na tereraa i te mau tuhaa fenua no Mediteranea e to ’na faaôraa ia ’na i roto i te poritita i Surakusa, te hoê oire Heleni, i Sicile, ua ho’i Platon i Ateno. I reira, ua haamau oia i te hoê fare haapiiraa no nia i te philosophia e te ite aivanaa. Faahiti-pinepine-hia ei fare haapiiraa teitei matamua o Europa, ua riro te reira ei pu maimiraa i te pae o te numerā e te philosophia.

NO TE AHA E ANAANATAE AI OE?

Ua niuhia e rave rahi tiaturiraa a e mirioni taata, oia atoa tei parau e e Kerisetiano ratou, i nia i ta Platon haapiiraa. Ua mana’o e rave rahi ma te hape e ua niuhia te reira i nia i te Bibilia. I roto i tera mau haapiiraa, te vai ra te mana’o e e mea te ora ’tu ia pohe te taata.

Ua anaanatae roa Platon i te oraraa i muri a’e i te pohe. Ia au i te hoê buka, “o te pohe-ore-raa o te varua hoê o ta Platon tumu parau au roa ’’e.” (*Body and Soul in Ancient Philosophy*) Ua papu ia ’na e “e mea te ora ’tu ia pohe te taata o te haamaitaihia aore ra faautuahia” no te ora i roto i te ao varua ia au i to ’na huru oraraa i te fenua.*

* Noa ’tu e na Platon i haaparare i te tiaturiraa o te pohe-ore-raa o te varua, e ere râ o ’na te taata matamua i farii i te reira. Ua rau te huru o teie haapiiraa o tei ite-ê-na-hia i roto i te mau haapaoraa i Aiphiti e i Babulonia atoa.

“O te pohe-ore-raa o te varua hoê o ta Platon tumu parau au roa ’e.”

—*Body and Soul in Ancient Philosophy*

UA PARARE TA PLATON MAU HAAPIIRAA, MEA NAFAEA?

I te roaraa e iva senekele, ua ohipa noa te fare haapii-raa philosophia a Platon mai 387 hou te Mesia e tae atu i 529 i muri a’e i te Mesia. Ua matauhia ’tura ta Platon mau haapiiaraa i te mau fenua ta Heleni e Roma i faatere. Ua farii atoa te philosopho ati luda ra o Philète no Alesenaderia oia atoa e rave rahi tia haapaoraa a te Amuira faaroo Kerisetiano i ta Platon i haapii. Ei faa-hopearaa, ua ô riirii noa mai te mau mana’o philosophia mai te oraraa ’tu te tahi mea ia pohe te taata i roto i te mau haapiiaraa ati luda e Kerisetiano.

Ia au i te hoê buka, “ua taahia te mau haapiiaraa Kerisetiano atoa, i nia i te tahi faito, i te haapiiaraa philosophia Heleni o tera tau, ta Platon iho â râ. No te tahi mau Kerisetiano i farii i te philosophia . . . mea tano ia parau e e Kerisetiano e turu ra ia Platon ratou.” (*The Anchor Bible Dictionary*) A hi’o na i to muri nei mau mana’o.

Ta Platon i parau: “[I te poheraa,] te hopea hoi o te taatoaraa, e haere te parauhia ra te varua pohe ore, i mua i te tahi atu mau atua, i reira . . . o ’na e tia ’i ma te itoito no to ’na maitai, ma te rurutaina râ no to ’na ino.” —*Plato—Laws*, Buka XII.

Ta te Bibilia e parau ra: E taata tatou, aita râ e mea e ora ’tu ia pohe tatou. Hoê â aho to te taata e to te animara, hoê â ’toa ia faa-hopearaa to raua.* A hi’o na i te mau irava i muri nei:

- “I hamanihia te taata matamua o Adamu **ei** taata ora.”—Korinetia 1, 15:45.
- “Ua parau ihora te Atua, la fanau mai te fenua nei i te mau mea ora ma to ratou ra huru, te mau puua, te mau mea e nee haere, e te mau manu avae maha o te fenua ra, ma to ratou ra huru: e oia mau atura.” —Genese 1:24.
- “Ia pohe noa ’tu vau.”—Te mau tavana 16:30.
- “O tei rave i te hara ra, o te pohe ia.”—Ezekiela 18:4.

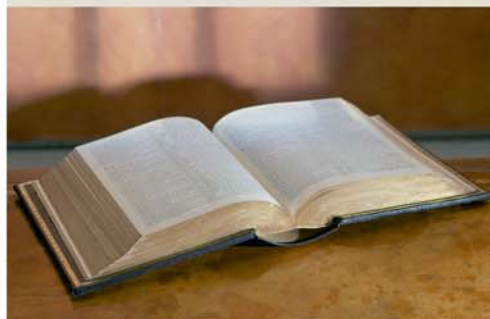
Aita te Bibilia e haapii ra e e mea te ora ’tu ia pohe te taata. A uiui na: ‘Ua niuhia anei ta ’u mau tiaturiraa i nia i te Bibilia aore ra i nia i ta Platon mau haapiiaraa?’ ■

* Te haapii maira te Bibilia e te taoto ra te feia pohe e te tiai ra ratou i te tiaturiraa. (Kohetele 9:5; Ioane 11:11-14; Ohipa 24:15) Mai te peu e e mea te ora ’tu ia pohe te taata, aita ia e faufaa te tiaturiraa.

“I roto i te Bibilia, aita te haapiiaraa e mea te ora ’tu i muri a’e i te pohe e faahiti-papuhia ra.”—*New Catholic Encyclopedia*.

“I muri a’e noa i te otiraa te papairaahia te buka Bibilia hopea i haamauhia ’i te tiaturiraa o te pohe-ore-raa o te varua . . . e ua riro ei niu o te mau tiaturiraa a te haapaoaraa ati luda e Amuira faaroo Kerisetiano.” (Na matou i haapapu.)—*Encyclopaedia Judaica*.

“Ua niuhia te tiaturiraa e e mea te ora ’tu ia pohe te taata i nia i te haapiiaraa e parau a te mau philosopho eiaha râ i nia i te Bibilia.” —*The Jewish Encyclopedia*.

TE FEIA RIIRII

Te tâu'a mau ra anei te Atua i te feia riirii?

“Ei parahiraa nounou tao'a ore to outou, . . . o te Atua iho hoi tei parau mai e, E ore roa vau e taiva ia oe, e ore roa vau e faarue ia oe, e ore, e ore roa 'tu.”
—Hebera 13:5.

TA TE ATUA AUPURU la fifi mau te hoê taata haamori a leho-va, e itehia ta te Atua aupuru ma te ravea rau. O te tauturu i te here a te mau hoa Kerisetiano, te tahi.* Te na ô ra te lakobo 1: 27 (*Te Bibilia Mo'a V.C.J.S.*, 1976): “O te haapaoraa mau e te vii-vii ore i mua i te aro o te Atua e te Metua ra, o teie ia: Te hama-ni maitai i te otare e te vahine ivi i to ratou ra ati.”

Ua tauturu te mau Kerisetiano matamua te tahi i te tahi. Ei hi'o-raa, ua tohuhia e e tupu te o'e rahi i ludea. Ua faaoti te mau Ke-ri-setiano o Anetiohia, i Suria, 'e hapono i te tao'a no te tauturu i te mau taeae e parahi ra i ludea.' (Ohipa 11:28-30) I te pae hopea, ua fana'o to ratou mau hoa Kerisetiano riirii i tei hinaaro-mau-hia. Ua itehia ia te here Kerisetiano i te ohiparaa.—loane 1, 3:18.

* I te tahi mau fenua, e horoa te faatereraa i te tahi moni tauturu na te feia riirii. Aita ana'e râ, na te fetii na mua e haapao ia ratou.—Timoteo 1, 5:3, 4, 16.

E nafea te feia riirii e maitahia 'i?

E FAUFAAHIA OE I TA TE ATUA TAUTURU Mai ta e mirioni taata i ite, ua roto te paari o te Bibilia ei tauturu e ei aratairaa maitai roa 'e. Te na ô ra te Maseli 2:6, 7: “O lehova hoi tei horoa mai i te paari, e no roto i to 'na vaha te parau e te ite. Te vaiho ra oia i te ora [aore ra paari] no te feia parau-tia.” Ia imi te taata i tera paari a faaohipa 'tu ai, e fauafaahia ia ratou.

“O vau to Atua ra, o lehova; o tei faaite ia oe i te mea e maitai ai oe.”

—*Isaia 48:17, 18.*

Ei hi'oraa, e haapae ratou i te mau peu iino matauhia mai te raveraa i te raau taero aore ra te inu-hua-raa i te ava. Eita ia te moni e pau. (Korinetia 2, 7:1) E roto atoa mai ratou ei taata haerea tia, haapao maitai atu â, e te tiaturihia, e noaa ohie ai te ohipa aore ra e riro ai ratou ei taata rave ohipa maitai. Te parau ra te Ephesia 4:28 (*Te Faufaa Api*): “O tei eia na, eiaha oia e eia faahou; ia rave râ tōna rima i te ohipa . . . ia noaa mai tōna fau-faa ei tautururaa na tei ere.”

Ua tauturu iho â anei te paari o te Bibilia i te feia riirii?

NA TE MAU HI'ORAA E HAAPAPU MAI Tera tei tupu no Wilson o te ora ra i Ghana. Ei rave ohipa no te hoê taime poto, ua fatata ta 'na tau raveraa ohipa i te hope. I te mahana hopea râ, a horoi ai oia i te pereoo a to 'na paoti, itea maira ia 'na te tahi tino moni i roto. Parau atura te taata haapao ia 'na ia tapea 'tu te moni. Ei lte no lehova, aita Wilson i farii i te eiâ, faaho'i atura i te reira i te paoti. Noaa a'era ta 'na ohipa taime taatoa e i muri a'e riro ihora ei taata rahi.

“E faatiahia . . . te paari e ta 'na ra mau tamarii.”

—*Mataio 11:19.*

O Géraldine i Europa atoa te tahi. Ua tihatihia oia no te mea aita to 'na paoti e au ra i te mau lte no lehova. Ua faaite râ te mama o taua paoti vahine ra e ua hape mau oia ma te na ô: “Mai te peu e e hinaaro oe i te hoê rave ohipa tiaturihia e te rave maitai i ta 'na ohipa, aita 'tu ia rave ohipa maitai a'e i te lte no lehova.” Ua rave ta 'na tamahine i te mau maimiraa no nia i te mau lte. I muri a'e, rave faahou atura Géraldine i ta 'na ohipa.

O Sarah, i Afirika Apatoa, te tahi atu. E metua vahine taa noa hoi oia o tei faaruru i te mau fifi. Ua ite râ oia i te here Kerisetiano i te ohiparaa i to ta 'na amuiraa tautururaa i to 'na utuafare i te pae o te maa e te faurao. I muri a'e, ua parau atura ta 'na mau tamarii: “Mea rahi to matou papa e mama i roto i te amuiraa.”

E rave rahi atu â tupuraa te nehenehe e faatia. Te haamana'o maira te reira i te Maseli 1:33 (*Te Bibilia Mo'a V.C.J.S., 1976*) o te na ô ra: “Area . . . o tei faaroo ia'u [lehova] ra, e parahi noa ia ma te mataû ore.” E parau mau iho â! ■

Te aero o te moo agame

© Ariadne Van Zandbergen

MEA ohie no te moo agame ia ou'a mai te hoê vahi papu i nia i te hoê patu. Noa 'tu e e hee oia i nia i te vahi manina, e tae iho â ia 'na ia na reira. Maoti te aha? Maoti to 'na aero.

A hi'o na: Ia ou'a te mau moo agame ma te tano mai te hoê vahi taratara 'tu, e faaafaro ratou i to ratou tino a tuu atu ai i te aero i raro. Mai te hoê vahi manina 'tu râ, e tuu ia ratou i te aero i nia. Mea taa ê roa ia teie huru raveraa. "E mea tia ia faaafaro noa te mau moo i to ratou aero ia tano to ratou toparaa," ta te hoê parau faataa a te Fare haapiiraa teitei o Kalifonia, i Berkeley, i faaite. Rahi atu â te manina o te vahi, rahi atu â te moo i te faatia i to 'na aero ia tano te toparaa.

E nehenehe te aero o teie moo e tauturu i te feia iite ia hamani i te tahi pereoo taa ê o te ore e tauri ia tere vitiviti te reira i te mau vahi atoa. E faaohipahia te reira no te imi i te feia i ora mai i muri a'e i te hoê aueueraa fenua aore ra te tahi atu ati. Ia au i te taata maimi ra o Thomas Libby: "E nehenehe te mau animara e hautiuti mai ta ratou e hinaaro eiaha râ teie mau matini. No reira, ia ite-noa-hia 'tu te tahi ravea e afaro noa 'i te pereoo, e riro ia te reira ei haereraa rahi i mua."

Eaha to oe mana'o? Mea tupu noa anei te aero o te moo agame? Aore ra mea poiitehia anei? ■

